

QUEBEC, CATALUNYA I EUSKADI: UNA TIPOLOGIA DE PLANIFICACIÓ SOCIOLINGÜÍSTICA*

Albert BASTARDAS I BOADA

1. Introducció

En l'estudi comparatiu dels diversos casos de planificació del multilingüisme, i més concretament dels emmarcats dins del sistema de vida occidental, les situacions de Quebec, Catalunya i del País Basc semblen tenir —malgrat les seves òbvies diferències— força punts de similitud i coincidència.

Aquests tres casos poden constituir —juntament amb d'altres de semblants condicions estructurals— una tipologia caracteritzada per dos grans factors:

a) la seva subordinació política a un estat central dominat per un altre grup lingüístic, majoritari en els territoris que a nivell global conté aquesta organització sobirana; i

b) la presència en el territori autòcton d'un important contingent d'individus pertanyents lingüísticament al grup majoritari del conjunt de l'Estat (com a conseqüència d'assentaments històrics, de migracions recents o de substitució lingüística en la pròpia comunitat autòctona).

2. Característiques de la tipologia

A diferència de casos com el de Finlàndia o Flandes, que han anat avançant històricament cap a estructuracions polítiques totalment o quasi independents —fet que els ha permès una planificació sociolingüística lliure i sobirana—, les institucions polítiques de Quebec, Catalunya i del País Basc han de sotmetre's avui —per bé que en grau diferent a Espanya que al Canadà— a les disposicions constitucionals comunes a tot l'Estat al qual pertanyen. La primera conseqüència, doncs, d'aquesta situació de subordinació política és la possibilitat d'interferència legislativa i jurídica dels poders centrals de l'Estat en les decisions que sobre planificació dels usos lingüístics pugui prendre el govern autònom d'aquestes comunitats. No es tracta, en definitiva, d'una política lingüística sorgida lliurement de la decisió democràtica de la població resident en el territori quebequès, català o basc, sinó d'una actuació molt sovint constreta i mediatitzada per la situació de subordinació política d'aquestes comunitats. Qualsevol comparació amb decisions governamentals d'altres països sobirans —com ara Israel— o de Bèlgica o Iugoslàvia —que apliquen, en general, un model de multilingüisme territorial juxtaposat— ha de tenir en compte, doncs, aquestes importants premisses.

La dependència política d'aquestes comunitats —volguda o no— té diversos efectes. A més de la possibilitat que els òrgans judicials centrals de l'estat deroguin disposicions preses per les institucions autònomes de cada un d'aquests grups lingüístics —circumstància ocorreguda en tots tres casos— pel fet de considerar-les anticonstitucionals, la falta de completa sobirania territorial incideix també de forma més subtil en altres aspectes. En absència de frontera política, la unitat econòmica i de mercat que delimita el perímetre de l'Estat

* Text traduït i ampliat de la comunicació del mateix títol presentada a l'Euskara Biltzarra (Congrés de la Llengua Basca), setembre de 1987.

fa possible irrupcions de qualsevol mena sense cap control del grup lingüístic subordinat. Així, capitals, immigrants, articles comercials, mitjans de comunicació escrits i àudio-visuals, etc., poden circular amb tota llibertat en el territori autòcton, fet que tendeix a produir una invasió de missatges vehiculats en l'idioma dominant a escala estatal. Aquesta situació es troba més reduïda al Quebec perquè existeixen algunes disposicions que regulen el multilingüisme en alguns d'aquests aspectes, com per exemple, en l'etiquetatge comercial o en la publicitat, però no existeixen a Espanya, on l'estat central es considera bàsicament unilingüe.

La subordinació política fa possible, així, d'una banda la manca de control de la comunitat lingüística minoritària sobre una gran quantitat de fets que tenen importants repercussions lingüístiques, i de l'altra, limita el marge d'actuació legal que els governs autònoms poden emprendre per tal de tractar de contrarestar aquestes pressions exteriors. El resultat, en conseqüència, són situacions de conflicte i insatisfacció més o menys permanents entre les institucions polítiques autònomes i les estatals i, també força sovint, entre els mateixos individus del grup subordinat i els del conjunt lingüístic majoritari en l'àmbit de tot l'estat.

Aquestes condicions es tradueixen, en general, en algun necessari grau de bilingüïtzació (segons cada circumstància) de la comunitat lingüística minoritària, i, en interacció amb altres factors poblacionals que ara assenyalarem, també en algun grau de substitució lingüística intergeneracional (que oscil·la segons els contextos històrics), amb pèrdues, generalment, per a l'idioma de la comunitat subordinada.

Com hem indicat, els casos de Quebec, de Catalunya i del País Basc es caracteritzen també, a l'hora d'analitzar la seva planificació sociolingüística, per la presència en el territori propi d'àmplies capes de població que tenen com a nadiu precisament l'idioma dominant en el conjunt de l'estat: l'anglès al Canadà i el castellà a Espanya. Tot i que la seva proporció respecte dels individus de llengua autòctona varia en cada una d'aquestes zones —minoritàries al Quebec, igualats a Catalunya, i majoria al País Basc, però amb una forta ideologia irredemptista en aquest darrer cas— el fet té mecanismes homogenis i produeix conseqüències semblants.

La primera d'aquestes conseqüències és fer possible la presència de l'idioma majoritari del conjunt de l'estat fins i tot en situacions no institucionalitzades, és a dir, en les funcions comunicatives individualitzades de la vida quotidiana. L'anglès o el castellà es converteixen d'aquesta manera no sols en l'idioma vehiculat a través dels mitjans de comunicació de masses i dels professors que l'ensenyen a l'escola o bé per mitjà de la retolació oficial, sinó també en la llengua de molts individus amb els quals el grup lingüístic autòcton pot tenir (segons la seva distribució residencial) contacte freqüent i necessari. D'aquesta forma, el conflicte pot transformar-se no solament en una situació tensa entre població autòctona i govern de l'estat, sinó entre la mateixa població del territori, segons la seva pertinença a un o altre dels grups lingüístics en contacte.

Aquesta presència de l'idioma dominant estatal en la vida social quotidiana, juntament amb les influències que la població autòctona rep a través dels *media* i de l'escola o del món econòmic-laboral, pot produir com hem indicat anteriorment, casos d'abandonament intergeneracional de l'idioma autòcton, en especial a través del matrimoni mixt, donat el diferent grau de bilingüïtzació que la situació estructural provoca en cada un dels grups lingüístics en contacte en el mateix territori. Així, mentre el conjunt autòcton tendirà més a conèixer i a usar l'idioma dominant a l'estat, a causa de la seva exposició contextual i de la seva major utilitat comunicativa global, el grup coetani de llengua majoritària estatal tendirà, en general, correlativament a conèixer i a usar menys l'idioma autòcton, perquè precisament no té gaire necessitat d'utilitzar-lo en el context social immediat, donada la bilingüïtzació de la comunitat subordinada. Aquesta diferència de *pressió* de cada llengua en l'entorn tendirà a decidir, en conseqüència, l'idioma en què es produiran les relacions intergrupals, el qual acostumarà a ser preferentment el codi dominant en el conjunt de l'estat, amb la qual cosa es possibilitarà la substitució lingüística en el cas dels aparellaments mixtos.

Les comunitats lingüístiques minoritzades políticament i amb contingents importants de població de llengua dominant estatal en el seu territori presenten, doncs, situacions d'alta inestabilitat i de potencial conflicte. Per una banda, han de protegir el seu codi propi contra la asimetria legal i utilitària respecte de l'idioma majoritari en el conjunt de l'estat i, per l'altra, han d'acceptar un cert grau d'ús d'aquest darrer en la seva pròpia zona a causa de la presència de població de llengua dominant i de les disposicions constitucionals que així hi obliguen. En aquest estat de coses es fa difícil de dur a la pràctica un model de planificació sociolingüística basat estrictament en l'unilingüisme territorial, a l'estil suís, belga o iugoslau.

3. Perspectives actuals i futures

L'elaboració de polítiques lingüístiques per part dels governs autònoms d'aquests tres països es revela complexa i delicada, i condicionada per les disposicions constitucionals i estatals i per la situació sociolingüística de la població, així com per la desigualtat intrínseca del *poder* lingüístic actual dels idiomes amb què s'enfronten. Donades les diferències històriques, demogràfiques, socio-econòmiques, polítiques i lingüístiques entre els tres casos, les planificacions elaborades són forçosament diferents. Quebec, així, ha avançat cap a una detallada regulació del conjunt de funcions lingüístiques de la societat, tractant de prioritzar o d'usar exclusivament l'idioma propi on fos possible, en especial a través de la distinció entre persones físiques i jurídiques i de la intervenció governamental en els usos lingüístics d'aquestes darreres, en base a clars principis de suport públic al francès i de respecte als individus anglòfons i a la seva xarxa escolar tradicional. Catalunya, en canvi, ha optat en l'actual fase per una intervenció progressiva en el sistema escolar públic, el qual s'estructura en una sola xarxa, sense distinció, en principi, entre centres exclusivament d'una o altra llengua, amb l'objectiu de bilingüitzar tota la població, tant la d'origen autòcton en la llengua predominant de l'estat com la castellanoparlant en l'idioma propi del territori. En contrast, la resta de les comunicacions públiques de dependència no oficial (publicitat, retolació, llengua laboral, mitjans de comunicació, etc.) han estat deixades fins ara en situació de lliure mercat, amb possibilitat d'ús tant del castellà com del català. A Euskadi, de moment, no s'han regulat tampoc les funcions lingüístiques de les persones jurídiques —és a dir, que poden utilitzar tant l'euscar com el castellà—, però sí que s'impulsa l'idioma autòcton a l'escola, en especial a través del sistema d'*immersió*, tot i que no s'estableix clarament una tipologia oficial única, sense separació dels alumnes per llengua, com en el cas de Catalunya.

En aquest sentit, entre Catalunya i Euskadi hi ha dues diferències estructurals de partida que poden forçar polítiques diferents. La primera, el grau de nativització actual de la llengua autòctona en la població del territori, i la segona, la distància interlingüística entre els idiomes en contacte. Mentre que al País Basc —tot i que la majoria està ideològicament a favor de la recuperació de la llengua pròpia— la població que té l'idioma autòcton com a llengua primera és minoritària respecte a la que hi té el castellà, a Catalunya és a l'inrevés o, si més no, igual en proporció, però amb un nombre important d'individus d'origen no català que tenen l'idioma de la comunitat territorial —si bé molts només en el pla receptor— com a segona llengua. A Quebec, en canvi, el percentatge de població anglòfona, i d'aquesta més els immigrants *exters*, tot i que és important no arriba a les altes xifres de castellanoparlants a Catalunya, la qual cosa permet a la majoria francòfona una més gran tranquil·litat i confiança en la seva estabilitat.

Quant a la distància interlingüística, l'idioma d'Euskadi té una estructura molt allunyada de la de les llengües romàniques, cosa que dificulta l'arribada a la intercomprensió i, molt probablement, a la bilingüització dels no autòctons, o simplement, dels autòctons de llengua primera castellana. En canvi, a Catalunya, les dues llengües són derivades del

llati i tenen estructures molt pròximes, fet que juga a favor de la ràpida adquisició de la comprensió i, en les condicions adequades, del desenvolupament de l'expressió, tot i que, molt probablement, afavoreix també el fenomen de la interferència en l'idioma autòcton. Des d'aquest punt de vista, el francès i l'anglès al Quebec es troben en un punt intermediari entre el cas català i el basc, però força més proper al primer que al segon.

A Quebec, i amb els efectes que s'han derivat de les mesures de la llei 101, la situació pot anar-se estabilitzant, donat el seu efecte incitador de la bilingüització en el conjunt de parla anglesa i sobre els immigrants d'origen estranger. El fet de la cooficialitat lingüística en els òrgans federals, tant centrals com perifèrics, evita forçar la població francòfona —deixant a part la que resideix a fora de Quebec— a ser massivament bilingüe en anglès. L'adquisició d'aquest idioma dependrà, doncs, del grau d'exposició i de la necessitat del seu ús freqüent, la qual cosa serà diferent segons els individus i segons les seves posicions socials. Serà, en tot cas, un bilingüisme per a certes persones i sovint per a usos exteriors, però no per al conjunt massiu de la població francòfona i per a usos interiors (excepte, potser, en certs sectors específics com ara els càrrecs executius de les empreses de capital anglòfon).

En el cas de Catalunya, la situació que podem esperar és força diferent. Així com les conseqüències lingüístiques de pertànyer a un estat dominat per un grup lingüístic altament majoritari són atenuades a Quebec per la cooficialitat federal anglès-francès, no passa el mateix amb la comunitat de llengua catalana. En aquest cas, al contrari, la seva pertinença a l'estat espanyol significa l'obligació constitucional de bilingüitzar-se massivament en castellà, ja que, en el pla dels òrgans centrals, l'estat no reconeix —fins ara— cap altra llengua oficial que la del grup majoritari. Aquesta mateixa disposició constitucional obliga que l'idioma dominant de l'estat sigui també llengua cooficial —amb el català— a Catalunya, per la qual cosa les institucions autònomes no poden promoure el català a base de declarar-lo llengua oficial única, o si més no, altament prioritària. Això no obstant, i a través del sistema educatiu, poden intervenir en la bilingüització de la comunitat de llengua estatal dominant que resideix a Catalunya, establint l'obligatorietat d'ús del català com a codi vehicular, almenys en determinades matèries. En aquestes condicions, aquesta situació es presenta complexa i indeterminada, ja que si d'una banda el català serà promogut a través de l'escola i dels òrgans administratius oficials autònoms i compta amb la lleialtat lingüística de molts dels seus parlants i amb la millor posició social d'aquests respecte, en general, a la dels immigrants de la resta de l'estat, el castellà compta amb la inèrcia dels usos fins ara vigents, amb el coneixement general de tots els individus del territori, amb la seva oficialitat exclusiva a escala estatal i la seva cooficialitat en la mateixa Catalunya i amb la seva preeminència en els mitjans de comunicació àudio-visuals i escrits. No sembla, doncs, que el procés, si més no en l'etapa actual, porti cap a una desbilingüització massiva dels catalans, tot i que sí que pot fer augmentar la bilingüització dels individus de llengua estatal dominant, en especial durant el seu període escolar. La situació es presenta dinàmica i inestable i caldrà anar seguint la seva evolució pas a pas per tal d'anar descobrint les repercussions reals de la nova situació actual. Tot sembla fer preveure, però, que en les actuals condicions globals, la recuperació i, especialment, la plena estabilitat futura de la llengua catalana no estan encara completament assegurades.

Quant a l'èuscar, el seu cas pot assemblar-se a la situació de l'irlandès, amb els riscos de fracàs que aquest darrer cas il·lustra. Amb la majoria de la comunitat ja unilingüe castellana, i amb una important presència d'immigrants d'origen no basc, l'intent de salvació i de revitalització social de la llengua basca compta amb una excel·lent predisposició ideològica dels seus ciutadans però amb escassos incentius funcionals. Acostumats a l'ús intergrup i intragrupal del castellà en les comunicacions privades i desconexors de l'èuscar —tot i que cada dia amb més parlants— la majoria del poble basc s'enfronta a una tasca àrdua que només el seu convenciment ideològic pot dur a bon terme. Sense el suport de la necessitat pràctica del seu ús que per a l'hebreu representava el fet de la diversa proce-

dència dels membres de la seva comunitat, la promoció de l'èuscar depèn únicament de la voluntat irredemptista del seu poble. El seu procés serà, per definició, llarg i intergeneracional, i haurà de passar per les mateixes etapes que l'hebreu, és a dir, adquisició com a llengua segona i, posteriorment, transmissió com a llengua primera a una nova generació. Igualment es tracta, doncs, d'una situació sociolingüística altament complexa, dinàmica i inestable, el futur de la qual es fa difícil i incert de preveure.

4. *Conclusions*

Les tres situacions examinades, caracteritzades per la seva falta de completa sobirania política i per la coexistència territorial del grup lingüístic autòcton amb un important nombre de membres del conjunt lingüístic dominant a escala de tot l'Estat, són, per definició, inestables i conflictives. El cas de Quebec, això no obstant, presenta la situació més evolucionada —encara que amb aspectes negatius com ara la doble xarxa escolar— i en alguns aspectes es revela com un model possible de planificació sociolingüística apte per a les zones de llengua catalana, basca i també gallega. Quebec, tot i trobar-se en una situació estructural amb coincidències amb la d'aquestes comunitats ibèriques, ha arribat a combinar els models de base territorial i de base personal a través d'una regulació molt detallada dels usos lingüístics públics, que inclou, però, també garanties personals per a la comunitat d'origen al·lòcton. Quebec compta, a més a més, amb un model de cooficialitat lingüística en els òrgans federals o centrals de l'estat, situació de la qual resulta una estructura amb molta més estabilitat i permanència que la de Catalunya (o de les altres zones catalanoparlants) i la d'Euskadi.

Tot sembla indicar, doncs, que per a aconseguir una situació semblant de més equilibri i estabilitat per a les llengües no castellanes d'Espanya, l'actual marc constitucional en matèria lingüística hauria de ser modificat. Per una banda, hauria de permetre la total i lliure regulació democràtica dels aspectes d'ús lingüístic en els territoris de llengua no castellana per part dels seus propis òrgans d'autogovern, i, per l'altra, hauria de reconèixer la cooficialitat dels altres idiomes d'Espanya —i, de manera urgent de la del català, segon idioma de l'estat en nombre de parlants— en els òrgans centrals de l'administració estatal, comuns, com són, a totes les nacions que componen Espanya. Alhora, des dels organismes centrals caldria dur a terme una regulació de la circulació de les comunicacions públiques no oficials que assegurés la mínima irrupció de missatges en la llengua dominant en les àrees territorials d'idioma diferent i la presència efectiva de les llengües autòctones en totes les comunicacions de qualsevol tipus que hagin de tenir com a marc el conjunt del territori estatal. Avançant cap aquesta direcció podria arribar-se a situacions molt menys conflictives i més permanentment estables que en l'actualitat, superadores, si més no, en part, dels negatius efectes estructurals que comporta per a determinades comunitats lingüístiques el fet de compartir un mateix estat amb grups humans demogràficament més nombrosos i poderosos.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya, *Ordenació legal del plurilingüisme als estats contemporanis*, Barcelona, 1983.
- Corbeil, Jean-Claude, *L'aménagement linguistique du Québec*, Guérin, ed., Montréal, 1980.
- Euskalzaindia-Real Academia de la Lengua Vasca, *El libro blanco del euskara*, Sant Sebastià, 1977.

Lieberson, Stanley, *Language and Ethnic Relations in Canada*, John Wiley & Sons, Nova York, 1970.

Patry, Réjean M., *La législation linguistique fédérale*, Éditeur Officiel, Quebec, 1981.

Siguan, Miquel (coord), *Lenguas y educación en el ámbito del Estado español*, Eds. de la Univ. de Barcelona, Barcelona, 1983.